

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВНОЇ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ В ОБЛАСТІ ФІНАНСУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ

1.1. Особливості фінансування витрат на соціальну сферу

Соціальна політика є ключовим аспектом внутрішнього управління держави. Її метою є забезпечення соціального добробуту населення, які відповідають потребам і прагненням громадян (освіта, охорона здоров'я, соціальне забезпечення, зайнятість і боротьба з бідністю). Ця політика має тісний зв'язок з економічними умовами, оскільки її ефективність залежить від фінансової спроможності держави. Однак нехтування соціальними проблемами може спричинити не лише соціальну напругу, але й значні економічні наслідки, як-от зниження продуктивності праці, збільшення витрат на вирішення соціальних криз і втрату людського капіталу. Тому соціальна політика має враховувати реальний стан економіки, залишаючись при цьому орієнтованою на потреби суспільства [17].

Соціальна політика — це система заходів, що включає правові, організаційні, регулятивні та контрольні інструменти, які держава застосовує для гармонізації соціальних цілей із завданнями економічного розвитку. Її мета полягає у створенні умов для соціального добробуту населення, забезпеченні справедливості у розподілі ресурсів і підтримці стабільності в суспільстві. Державний контроль здійснюється через вплив органів влади на соціальні відносини, умови життя і праці громадян. Соціальна політика є ключовим механізмом забезпечення гармонії між економічною результативністю та соціальною рівністю.

Соціальне регулювання державою здійснюється через вплив на умови праці і соціальні відносини, що охоплює широкий спектр механізмів. Використовуються різноманітні інструменти, методи і форми впливу, які враховують поточний соціально-економічний стан суспільства та його потреби.

Це можуть бути законодавчі акти, фінансові важелі, адміністративні заходи, програми підтримки, субсидії, стимулювання зайнятості або соціальні стандарти.

Головна мета соціальної політики держави полягає у формуванні умов, що сприяють зменшенню рівня бідності та збереженню людського потенціалу та його адаптації до сучасних викликів ринкової економіки. Держава прагне забезпечити економічне зростання, сприяти соціальній справедливості та підтримувати політичну стабільність. Ефективна система соціального захисту виступає ключовим засобом для реалізації цих завдань та гарантій, яка включає підтримку найуразливіших верств населення, стимулювання розвитку людських ресурсів.

Соціальний захист виступає комплексною системою заходів, яка охоплює організаційно-правові та економічні механізми, спрямовані на забезпечення добробуту населення в конкретних економічних умовах. Ця система має вирішальне значення для забезпечення соціальної стабільності та забезпеченні базових прав громадян.

1. Організаційно-правовий аспект передбачає створення інституцій, які відповідальні за впровадження програм соціального захисту, за створення і реалізацію нормативно-правових актів. Ці заходи забезпечують чітку регуляцію процесів надання допомоги і гарантій населенню.
2. Економічний компонент здійснюється через механізми розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів. До нього належать податкові системи, механізми трансфертів, що спрямовані на забезпечення підтримки вразливих категорій населення. Ці заходи дозволяють мінімізувати негативний вплив економічних дисбалансів.

Соціальні гарантії являють собою мінімальні стандарти, закріплені на законодавчому рівні, які гарантують громадянам належний рівень матеріального забезпечення. Вони охоплюють базові елементи соціальної підтримки, такі як мінімальні доходи громадян, пенсійне забезпечення, а також різні види соціальної допомоги. Головна мета соціальних гарантій полягає у

забезпеченні мінімального рівня життя та дотриманні принципів соціальної справедливості [17, с.213].

Очевидним є те, що забезпечення соціальними послугами безпосередньо залежить від існування відповідної інфраструктури та регулюючих інститутів. Цей процес включає формування складної системи взаємодій між постачальниками послуг і споживачами, які виникають під час надання цих послуг (рис. 1.1).

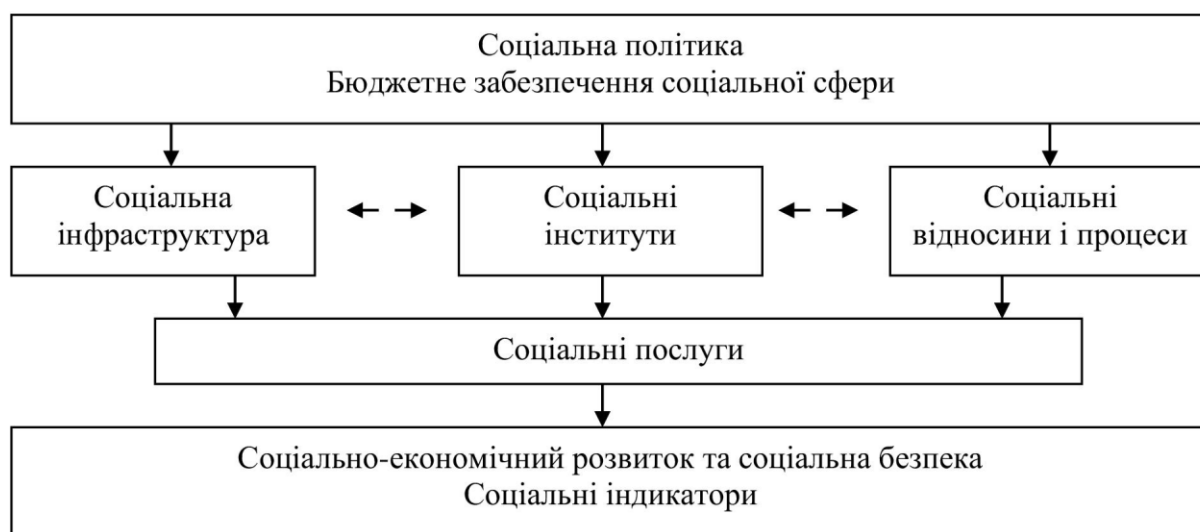

Рис. 1.1 Узагальнена схема складових соціальної сфери

Основні напрями соціальної політики в Україні можна окреслити як напрямки, спрямовані на досягнення справедливості та сталого розвитку. Серед ключових аспектів:

1. Зосередження уваги на малозабезпечених, багатодітних родинах, осіб з інвалідністю та інших вразливих соціальних груп через державні програми допомоги.
2. Пенсійна реформа. Впровадження змін у пенсійній системі, зокрема запровадження накопичувальних пенсійних фондів для забезпечення стабільності виплат.
3. Підвищення рівня зарплат, стабільного економічного зростання, яке дозволяє робітникам отримувати компенсацію, яка відповідає змінам у вартості життя.

4. Підтримка ініціатив для стимулювання створення нових робочих місць, зокрема в секторах малого та середнього бізнесу, що буде сприяти зниженню безробіття.
5. Житлові ініціативи. Заохочення до будівництва доступного житла, зокрема через іпотечні програми та державні субсидії.
6. Реформа охорони здоров'я. Модернізація медичної системи, яка сприяє покращенню доступу до якісних послуг.
7. Інвестиції в освіту та розвиток інтелектуального потенціалу. Створення умов для рівного доступу до освіти та розвитку нових технологій через підтримку молоді та наукових ініціатив.
8. Підтримка середнього класу. Підтримка підприємництва, зміцнення економічної стабільності через податкові та фінансові стимули для середнього класу.

Ці напрямки складають основу для забезпечення економічної та соціальної рівноваги, а також розвитку всієї країни.

Ефективність соціальної політики визначається рівнем життя населення, який відображає міру задоволення потреб людини. Це досягається завдяки комплексному поєднанню соціальних і економічних умов.

Серед основних складових рівня життя варто виділити кілька важливих аспектів: 1) споживання матеріальних благ — це рівень доступу до товарів широкого споживання, що є основою для забезпечення базових фізичних потреб; 2) споживання послуг — охоплює доступність медичних послуг, освіти, культурних та соціальних благ, а також послуг у сфері побутового обслуговування та фізичної культури, що сприяють загальному розвитку людини; 3) житлові умови — рівень забезпеченості населення житлом ключовим компонентом рівня життя, оскільки комфорт і доступність житла безпосередньо впливають на якість життя громадян [17, с. 214].

Соціальна політика є складовою державної стратегії, без якого неможливий подальший розвиток держави. Її роль полягає не тільки у створенні умов для покращення рівня добробуту, а й у забезпеченні

економічної стабільності. У взаємодії з економічною політикою вона допомагає мінімізувати соціальні ризики через економічні реформи або процеси лібералізації. Державне регулювання є необхідним для досягнення соціальних цілей, оскільки без нього економіка може стати нестабільною, а соціальна орієнтація її розвитку — неможливою. Процеси економічної свободи, якщо вони не супроводжуються належним контролем і підтримкою, можуть призвести до соціальних загроз і невизначеності. Тому державне втручання є важливим для забезпечення ефективного розвитку економіки, підтримки соціальної рівності та справедливості.

Фінансування державою соціальної галузі є основним фактором забезпечення гідного рівня життя населення, воно включає створення та впровадження стандартів і критеріїв, які визначають мінімальні соціальні гарантії та рівень життя. Реалізація таких стандартів неможлива без активної участі держави, яка повинна розробити та впровадити механізми для забезпечення належного виконання соціально-економічних показників. Недотримання цих показників може призвести до негативних соціальних наслідків, таких як погіршення рівня життя населення та загроза економічної нестабільності. Тому, роль держави в цьому процесі не лише у встановленні мінімальних стандартів, а й у контролі за їх дотриманням, щоб забезпечити сталий соціальний і економічний розвиток.

Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» [4] регулює правові основи створення та застосування соціальних стандартів, які реалізують основні соціальні гарантії, закріплені Конституцією України. Він визначає такі ключові елементи як мінімальний розмір заробітної плати, мінімальну пенсію, неоподатковуваний мінімум доходів громадян та державну соціальну допомогу. Ці стандарти служать основою для захисту прав громадян на гідний рівень життя, стабільності соціального забезпечення. Прожитковий мінімум є основним державним соціальним стандартом, встановленим законом, і є основою для визначення соціальних гарантій та стандартів (доходи населення, житлово-комунальні послуги, охорона здоров'я

та ін.). На базі цих стандартів розраховуються видатки на соціальні потреби та формуються бюджети різних рівнів і соціальні фонди. Вони також слугують основою для розробки програм на загальнодержавному та місцевому рівнях, що має на меті забезпечити соціальну орієнтацію економіки України.

Цей підхід має значні ліміти, пов'язані з дефіцитом бюджету, необхідністю зменшення витрат та іншими економічними проблемами країни. Крім того, існує проблема низької ефективності використання державних фінансів у соціальній сфері. Тому нині все більше уваги приділяється альтернативним джерелам фінансування, таким як залучення приватних інвестицій, соціальні облігації, партнерства між державним і приватним секторами, що дозволяють підвищити ефективність витрат та забезпечити стійке фінансування соціальних програм.

До основних джерел фінансового забезпечення соціальної сфери відносять [17, с.219]:

- плата за надані послуги – ресурси, отримані від безпосереднього надання соціальних послуг населенню;

- фінансові ресурси підприємств – кошти, які підприємства можуть виділяти на соціальні ініціативи в межах корпоративної соціальної відповідальності;

- кошти спонсорів, меценатів і благодійних організацій – фінансування через благодійні організації, що підтримують соціальні програми;

- страхування – доходи, отримані від страхових виплат у соціальних сферах;

- кредит – ресурси, які можна отримати у вигляді кредитів для фінансування соціальних проектів, зокрема через соціальні облігації чи спеціалізовані позики.

В Україні на сьогодні використовуються всі основні джерела фінансування соціальної сфери. Однак, незважаючи на це, система залишається недостатньо структурованою та неефективною. Частина установ і організацій соціальної сфери, надають послуги, за які витрати покриваються через

накопичення населення, зокрема через приватне страхування або внески в певні соціальні фонди. У Україні підприємства ЖКГ, обслуговування та громадського харчування є важливими складовими соціальної інфраструктури, які надають платні послуги. Крім того, існує розгалужена мережа установ у сфері освіти, яка включає як державні, так і приватні навчальні заклади. Наприклад, приватні школи, дитячі садки, гімназії та ліцеї часто працюють паралельно з державними. У вищій освіті існують комерційні групи, що дозволяє збільшити доступ до освіти для населення.

Система медичних послуг в Україні включає як державні, так і приватні медичні установи. Приватні клініки та лікарні функціонують поруч з державними, надаючи громадянам можливість вибору і доступу до різних видів медичних послуг. Це дозволяє громадянам отримувати послуги в залежності від їхніх фінансових можливостей та потреб.

Державне фінансування соціальної сфери в Україні останнім часом обмежувалося екстенсивним підходом, зосередженим на збільшення витрат за певними бюджетними напрямками. Так, Верховна Рада України ухвалила Закон "Про внесення змін у Закон України «Про Державний бюджет України»", в рамках якого були передбачені важливі зміни. Серед основних заходів — підвищення розмірів прожиткового мінімуму, мінімальної заробітної плати, стипендій, а також збільшення фінансування за певними соціально-економічними напрямками.

Фінансові ресурси суб'єктів господарювання є ключовим джерелом фінансування соціальної сфери. Підприємства, використовуючи власні доходи, розвивають соціальну інфраструктуру через задоволення матеріальних та духовних потреб своїх працівників.

З огляду на досвід країн із розвинутою ринковою економікою, меценатство та спонсорство можуть виступати важливими джерелами фінансування соціальної сфери. В Україні це явище є порівняно новим, але набуває популярності, зокрема через благодійність, яка не є комерційною

діяльністю. Благодійність спрямована на задоволення потреб соціального розвитку і має великий потенціал для підтримки різних соціальних ініціатив.

У контексті української економічної ситуації, в умовах кризи, головним джерелом фінансування благодійних проектів виступають кошти міжнародних благодійних організацій. Також є значний прогрес у розвитку благодійної діяльності, що підтверджується як кількісними, так і якісними змінами в цій сфері. Зокрема, надання благодійної допомоги стало важливим механізмом для надання доступу до базових послуг у різних регіонах країни.

В Україні за останні роки розвинулися основні типи благодійних організацій, які є частиною міжнародної філантропічної практики. Серед них — приватні, корпоративні, операційні благодійні фонди та фонди громад. Більшість з цих організацій пройшли етап становлення, на якому відбувся перехід від випадкових ініціатив до чітко визначених напрямків діяльності. Серед основних сфер їхньої роботи виділяються соціальний захист населення (8%), охорона здоров'я (51%), освіта і права людини (45%), а також розвиток громади та підтримка громадських ініціатив (49% та 39% відповідно) [17, с.210].

В Україні приватна благодійність поступово розвивається завдяки кампаніям з збору коштів, організованим громадянськими ініціативами. Однак, загальна зацікавленість громадян у благодійності через економічні труднощі залишається низькою. Приватна благодійність проявляється різними шляхами. Один з них — створення благодійних фондів представниками заможних верств населення, часто з метою покращення власного іміджу. Деякі багаті громадяни займаються благодійністю анонімно, в той час як інший напрям — це малий приватний внесок населення. Цей вид благодійності, як правило, відбувається на рівні громади і часто є реакцією на кризові ситуації або на конкретні акції благодійних організацій.

Найбільш розповсюдженою є система соціального страхування, яка передбачає відрахування частини заробітної плати до спеціальних фондів. Згодом ці фонди виплачують пенсії в межах від 27 до 85% заробітку та надають

цільові допомоги. Крім того, держава надає допомогу з бюджету особам, доходи яких недостатні для забезпечення нормального рівня життя.

Розрахунок фінансового забезпечення на державне соціальне страхування визначається ключовими функціями [9, с.37]:

1. матеріальне забезпечення та соціальні послуги для осіб, передбачені законодавством, що включає виплату пенсій, допомог та інших видів підтримки;
2. фінансування профілактичних заходів для запобігання страховим випадкам, таких як нещасні випадки чи хвороби;
3. створення резерву коштів, який гарантує можливість виконання виплат та надання соціальних послуг особам, які підлягають страхуванню в разі необхідності;
4. покриття витрат страховика, які виникають у процесі реалізації соціального страхування, включаючи адміністрування та організаційні витрати.

Виплати на обов'язкове державне соціальне страхування визначаються щорічно Верховною Радою. Розміри цих внесків встановлюються на кожен календарний рік у відсотках, а також затверджуються разом із Державним бюджетом України. У разі необхідності, окремі види страхування можуть бути регульовані іншими законами, що спеціально встановлюють правила для певних категорій соціального страхування.

Бечко П.К. надає найбільш детальне визначення бюджетного фінансування, зазначаючи, що це процес безповоротного та безоплатного відпуску коштів з бюджету [7, с.88]. Метою такого фінансування є виконання загальнодержавних функцій, функцій муніципальних органів, а також забезпечення діяльності державних установ. Тобто бюджетне фінансування спрямоване на покриття витрат державних структур, установ та виконання їхніх завдань без комерційної мети, через централізоване розподілення коштів.

Згідно з науковими принципами бюджетного фінансування, його роль у виконанні бюджету можна розглянути через кілька ключових аспектів:

- принцип безповоротності означає, що виділені бюджетні кошти передаються без можливості повернення, в межах затверджених сум, що гарантує стабільність у фінансуванні відповідних установ чи організацій;

- принцип безплатності, коли кошти, виділені з бюджету, не вимагають повернення у вигляді відсотків чи інших додаткових платежів. Це важливий аспект, що дозволяє спрямувати ресурси на виконання конкретних державних завдань без додаткових зобов'язань;

- принцип безстроковості, зазначає що виділені кошти не мають обмежень щодо терміну використання, що забезпечує стабільність у фінансуванні на довгострокову перспективу;

- принцип плановості, коли виділення коштів здійснюється згідно з обсягами видатків, затверджених у фінансових планах, що дозволяє чітко прогнозувати бюджетні потреби;

- принцип поєднання різних джерел покриття витрат: кошти можуть виділятися як з державних фінансів, так і за допомогою інших джерел, що дозволяє оптимізувати фінансування соціальних та економічних програм;

- принцип фінансування згідно з виконанням планів, коли кошти виплачуються на основі реальних досягнень і надходжень, що гарантує їх ефективне використання;

- принцип ефективності та економії поєднує використання державних коштів для досягати максимальних результатів та мінімальні витрати, що є основою для подальшого розвитку та стабільності фінансової системи;

- принцип фінансування за підпорядкованістю, коли витрати на проектування покриваються лише з того бюджету, під який підпорядковуються установи, що дозволяє зберігати системну організацію фінансування.

- принцип контролю за використанням коштів, коли всі види контролю, від аудиту до щоденних перевірок, мають бути спрямовані на забезпечення правильного використання бюджетних коштів і запобігання їх зловживанню.

Наведені принципи бюджетного фінансування справедливо вважаються важливими для забезпечення ефективності державного фінансового управління.

Вони дають змогу чітко організувати фінансування через чіткі правила щодо безповоротності, коштів, що мають цільове призначення і їхнього планового використання. Кожен з принципів сприяє максимізації результативності видатків, забезпечує належний контроль за їх використанням і дозволяє знизити ризики нецільового використання коштів [7, с. 89].

Соціальна функція держави є головною, оскільки вона визначає зобов'язання уряду забезпечувати громадянам належні умови життя. Це включає заходи для забезпечення економічного добробуту, доступу до освіти, охорони здоров'я, а також надання матеріальної допомоги у випадках, коли громадянин не може самостійно забезпечити себе через різні обставини, наприклад, втрата працездатності або критичні соціальні умови.

Згідно з концепціями сучасної соціальної політики, державне втручання в економічну сферу для забезпечення соціальних стандартів є необхідним для створення стабільного і збалансованого соціального середовища. Держава через соціальну політику має не лише регулювати економічні процеси, але й активно сприяти забезпеченню соціальної справедливості, доступу до базових благ, таких як медичне обслуговування, освіта, житло та ін.

Держава не лише забезпечує реалізацію базових прав своїх громадян, але й гарантує доступ до важливих соціальних благ через відповідні установи та програми. Конституція України чітко закріплює право на освіту, медичну допомогу, відпочинок, заняття спортом та інші необхідні послуги, що є основою добробуту кожної особи. Це здійснюється через фінансування мережі організацій, які забезпечують доступ до цих послуг, а також через підтримку програм у таких сферах, як охорона здоров'я, спорт та освіта.

Основною метою державної соціальної політики є створення стабільного соціального середовища, що включає підтримку найбільш уразливих груп, розвиток культурної самореалізації та можливості для громадян. Одним з ключових напрямків є також стимулювання фізичної культури серед населення, яке сприяє підвищенню народжуваності і зменшенню рівня смертності. Ці

заходи сприяють стійкому розвитку країни та поліпшенню якості життя її громадян.

1.2. Сутність та структура системи фінансового забезпечення соціальної сфери

Сучасний стан соціальної сфери є об'єктом інтенсивних досліджень через численні невирішені проблеми, що негативно впливають на темпи соціального розвитку. Це включає як проблеми на місцевому рівні, так і на загальнодержавному. Актуальною проблемою є формування ефективної системи фінансування соціальних послуг, структуру якої наведено на рис. 1.2 [10].

У багатьох країнах це питання набуває актуальності через зростання соціальних потреб населення, необхідність забезпечення доступу до основних соціальних послуг.

Видатки на здійснення повноважень, що виконуються за рахунок державних коштів розподіляються за такими категоріями:

1) Видатки на здійснення державних недеlegationованих повноважень пов'язані з виконанням державних функцій. До таких видатків відносяться забезпечення стабільності конституційного порядку в державі, підтримка суверенітету, незалежного судочинства та інші державні функції, що виключно належать до компетенції центральних органів влади.

2) Ці повноваження спрямовані на забезпечення місцевих потреб та розвитку територіальних громад [10].

Видатки на недеlegationовані державні повноваження покриваються державними коштами. Щодо делегованих та власних повноважень, вони фінансуються з місцевих бюджетів. Однак для передачі цих витрат місцевим органам влади держава повинна забезпечити належне фінансування через податки, які закріплюються за місцевими бюджетами.

Органи влади зобов'язані чітко планувати та здійснювати фінансування, дотримуючись розподілу цих витрат, визначеного Бюджетним кодексом України, використання коштів для виконання повноважень, не віднесених до відповідних бюджетів, заборонено. Також забороняється фінансувати бюджетні організації в межах одного бюджетного періоду з двох бюджетів. Цей підхід забезпечує прозорість фінансування та попереджає дублювання витрат.

Видатки на виконання різних повноважень поділяються на такі групи відповідно до їх рівня управління:

Перша група – ці видатки покриваються з місцевих бюджетів, причому вони обмежуються бюджетними ресурсами, які надаються державою.

Друга група – ці видатки покриваються з обласних бюджетів, що мають власні джерела фінансування для підтримки відповідних повноважень.

Такий розподіл сприяє оптимальному використанню фінансових ресурсів на місцях, враховуючи різні відповідальності за виконання функцій [12]. Видатки на соціальну сферу та їх класифікація наведена на рис. 1.3.

Розмежування видатків для виконання делегованих державних повноважень здійснюється згідно з принципом субсидіарності, що передбачає, що послуги повинні надаватися на найбільш локальному рівні, максимально наближеному до споживачів, видатки на фінансування послуг поділяються на три групи: перша група включає видатки на фінансування установ, які надають першочергові соціальні послуги, гарантовані державою, і які найближчі до споживачів цих послуг, наприклад, місцеві медичні та освітні установи; друга група – стосується фінансування установ, які надають основні соціальні послуги, такі як загальнодержавні програми освіти; третя група охоплює видатки на фінансування установ, що забезпечують послуги для інвалідів, пенсіонерів або реалізацію специфічних програм, необхідних у всіх регіонах країни [23].

Оскільки бюджетне фінансування соціальної сфери обмежене, зростає важливість залучення недержавних фінансових ресурсів. Це включає інвестиції

та кредити, які допомагають забезпечити фінансову стабільність та розвиток соціального сектору.

Чисельні дослідження в цій сфері підтверджується, що інвестиційна активність впливає на стан соціального сектору. Пожвавлення інвестиційної діяльності, зокрема в соціальній сфері, створює умови для розвитку інфраструктури, яка впливає на загальну соціально-економічну ситуацію в країні. Поглиблення інвестиційної активності дозволяє не тільки вирішувати поточні проблеми в соціальній сфері, але й створює сприятливі умови для стабільного розвитку в майбутньому. Систему фінансового забезпечення соціальної сфери схематично наведено на рис. 1.4 [23]

Приріст ВВП є ключовим індикатором розвитку країни, він безпосередньо залежить від рівня інвестиційної активності. Зростання інвестицій розвиває інфраструктуру, виробництво та надання соціальних послуг, позитивно впливає на економічне зростання. Тому важливим завданням органів влади на всіх рівнях є стимулювання інвестицій.

Благодійництво та благодійна діяльність є важливим альтернативним джерелом фінансування соціальної сфери. Надходження від спонсорських і добродійних внесків вважаються інвестиціями в соціальні ініціативи та допомагають задовольнити потреби в таких напрямках, як медичне обслуговування, освітні послуги, культурний розвиток і підтримка соціально незахищених груп населення.

В Україні благодійна діяльність регулюється новим Законом України "Про благодійну діяльність та благодійні організації"[9]. Цей закон визначає основні принципи благодійності, такі як добровільність, безкорисливість, та недискримінаційність. Також він формулює форми благодійності, зокрема грошові та матеріальні внески, а також напрямки діяльності благодійних організацій, спрямовані на покращення соціальних умов.

Успішна реалізація соціально-економічних перетворень в Україні вимагає злагодженої взаємодії між органами влади. Це включає в себе не тільки раціональне використання наявних природно-ресурсних, трудових, науково-

технічних і виробничих потенціалів, але й ефективне поєднання загальнодержавних інтересів з місцевими особливостями та потребами. Ключовими факторами є забезпечення ефективного управління, здатність місцевих органів влади розв'язувати проблеми, які найбільше стосуються громад на місцях з урахуванням їхніх специфічних переваг і можливостей [34].

Справді, нинішня ситуація в Україні характеризується значними труднощами в ефективному управлінні місцевими інтересами, що негативно впливає на авторитет місцевих органів. Основною причиною цього є відсутність чіткої системи координації між структурами. Механізм взаємодії між ними не забезпечує належного узгодження цілей і пріоритетів розвитку, що сприяє фрагментації управлінських процесів.

У результаті місцеві органи самоврядування часто стикаються з труднощами у досягненні власних цілей та реалізації програм розвитку на місцевому рівні. Це викликає розчарування серед населення і зменшує довіру до системи місцевого управління.

До введення Бюджетного кодексу місцевий бюджет не мав змоги ефективно фінансувати соціальні програми, оскільки існувала значна різниця між запланованим обсягом коштів і фактичними надходженнями. Це призводило до невиконання запланованих видатків, накопичення заборгованостей, які часто залишалися невиплаченими або покривалися шляхом взаємозаліків.

1.3. Теоретичні аспекти ефективності витрат на соціальний захист

Проаналізувати рівень фінансового забезпечення соціального сектору можна за допомогою такого показника, як державні соціальні видатки. За визначенням ОЕСР, державні соціальні видатки включають грошові допомоги, товари і послуги в натуральній формі, податкові пільги, які мають соціальне спрямування. Соціальні допомоги вважаються державними у разі, якщо контроль за відповідними фінансовими потоками здійснюють урядові органи;

при цьому не враховуються допомоги, які надаються приватними благодійницькими організаціями.

Соціальні видатки мають розглядатися не як видатки на «утримання» галузей соціальної сфери, а як соціальні інвестиції в людський розвиток, що спрямовуються на посилення соціальної орієнтації економічної системи в цілому.

В Україні існує цілий ряд інших проблем. Однією з них є фінансове забезпечення соціальних витрат шляхом впровадження фондової системи фінансування. Якщо в інших країнах інвестиційно-інноваційні проекти соціальної спрямованості фінансуються з інвестиційного фонду, то в Україні вони здійснюються з місцевих бюджетів розвитку (оскільки такі програми мають переважно місцевий характер). Тому в першу чергу виникає необхідність створення спеціальних фондів з цільовим призначенням, в рамках яких будуть виконуватися інвестиційно-інноваційні програми соціальної спрямованості на пільгових умовах або ті, які забезпечуються державною підтримкою. На наш погляд, вирішення зазначених проблем може бути створення фонду розвитку, який би формувався насамперед на основі державних коштів та мав на меті сприяння реалізації інвестиційної політики у соціальній сфері. Такий фонд має бути створений на основі принципів цільового використання, прибутковості та ін., виходячи з чого можна стверджувати, що вперше використання державних коштів буде передбачати не тільки соціальну орієнтацію, а й певний рівень прибутковості.

На місцевому рівні можна створити місцевий фонд розвитку, який би формувався з коштів, виділених в місцевому бюджеті розвитку на соціальну сферу та інвестицій (при цьому потрібна окрема програма заохочення для таких інвесторів, що включає податкові пільги чи інші інструменти). Структура формування місцевого фонду розвитку представлена на рис. 1.5 [14, с.84].

Рис. 1.5 Структура формування ресурсів місцевого фонду розвитку

Для того, щоб використання коштів в рамках місцевого фонду розвитку було ефективним, слід передбачити певний механізм визначення пріоритетів у фінансуванні інвестиційних проектів соціальної спрямованості за рахунок цього фонду.

Фінансування соціальних витрат через фондову форму має переваги, що сприяють більш ефективному та стабільному розвитку соціальної сфери:

- фонди забезпечують чітке і обмежене спрямування фінансів, що дозволяє уникнути витрат соціальної сфери. Це гарантує, що інвестиції будуть витрачені на визначені соціальні цілі, підвищуючи раціональність використання ресурсів.

- стабільність фінансування інвестицій: завдяки фонду можна забезпечити безперервне фінансування інвестиційно-інноваційних проектів, що сприяє розвитку соціальних програм.

- визначення чіткої відповідальності: управління коштами в рамках фонду визначає чіткі норми і механізми звітності, що підвищує рівень прозорості у фінансуванні та дає змогу контролювати розподіл коштів.

- методичний підхід до фінансування проектів: Фонди дозволяють застосовувати стандартизовані методики для відбору та фінансування проектів, що сприяють чіткішому плануванню і кращій реалізації соціальних ініціатив.

- довгострокове планування [14, с.87].

Вирішення цих ключових проблем не можливо без вирішення ряду інших проблем, в тому числі і організаційного характеру. Зокрема, при реалізації інвестиційно-інноваційних програм соціальної спрямованості існує потреба

впровадження ефективної організаційної складової системи фінансування соціальної сфери. Органом, який сьогодні здійснює контроль витратів на соціальні потреби є державне казначейство, органом який здійснює планування витратів є фінансові управління місцевих адміністрацій, затверджує такі витрати місцева рада. Сьогодні постає питання хто несе відповідальність за результативність фінансування соціальної галузі. Доцільно створити установа, яка б займалася безпосередньо плануванням (включаючи і стратегічне планування), розподілом фінансових ресурсів запропонованого в даній статті фонду розвитку і при цьому несла повну відповідальність за результати використання таких ресурсів.

На нашу думку, дієвим механізмом вирішення зазначеної вище проблеми має стати формування єдиної інфраструктурної складової організаційного забезпечення фінансування соціальної галузі, основу якої буде складати Комітет розвитку при обласних органах влади, та його представництва при органах районної виконавчої влади. Перевагою запропонованої структури (порівняно з існуючими) є можливість забезпечення системності процесу фінансування соціальної галузі на місцевому рівні, комплексного вирішення різномасштабних та різнопланових завдань управління коштами фонду розвитку, що сприятиме підвищенню ефективності їх використання.

Крім вищезазначених проблем на сьогодні не втрачає актуальності і проблема формування ефективного нормативно-правової бази, фінансове забезпечення соціального захисту, оскільки досить часто воно або є суперечливим, або обмежує можливості управління фінансовими ресурсами на місцях. Тому в рамках запропонованої організаційної складової фінансування потрібно здійснити ряд удосконалень існуючої системи фінансування соціальної галузі і розробити нові методики відбору проектів і формування їх оптимального набору на законодавчому рівні.

Наявність безлічі проблем функціонування соціального забезпечення, які в свою чергу супроводжуються великою кількістю наукових досліджень вітчизняних економістів, але на сьогодні не існує загального підходу до реформування фінансування соціальної галузі.

Фінансування державою соціальної сфери справедливо вимагає розробки чітких критеріїв та стандартів, що забезпечують мінімальні соціальні гарантії. Це важливий крок для сприяння економічному розвитку, що є можливим лише за активної участі держави в реалізації механізмів досягнення таких критеріїв. Це створює додаткові труднощі для подолання економічних криз, оскільки незадоволення базових потреб може призвести до зниження трудової продуктивності, зростання витрат на соціальні програми та посилення соціальної нерівності. Забезпечення мінімальних стандартів допомагає запобігти таким наслідкам, сприяючи не лише соціальній стабільності, а й створенню сприятливого середовища для економічного росту.

РОЗДІЛ 2.

ОЦІНКА ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ В ОБЛАСТІ ФІНАНСУВАННЯ ВИТРАТ НА СОЦІАЛЬНУ СФЕРУ

2.1. Аналіз фінансового забезпечення соціальної сфери України

Питання фінансування соціальної політики справді залишається суперечливим і складним. Країни з різними економічними показниками розвитку створюють різні підходи до фінансування соціальних програм. В багатих країнах ідея "держави загального добробуту", що передбачає максимальне соціальне забезпечення, поступово замінюється на більш прагматичні підходи, які визнають обмеженість ресурсів навіть у випадку наявності великих державних бюджетів [20].

У загальній структурі зведеного бюджету України місцеві видатки становить близько 39%, із коливаннями в останні роки: у 2020 році — 41,3%, у 2021 — 39,2%, а в 2022 — 40,5%. Проте на найбільшу увагу заслуговує частка цих видатків, спрямована на фінансування соціальної сфери. У 2022 році на соціально-культурні потреби припадало 83% місцевих витрат, що на 1,7% більше у порівнянні з 2021 роком і на 8,1% перевищувало середнє значення за попередні роки. Це вказує на тенденцію збільшення фінансування цієї сфери, що є важливим для забезпечення доступу населення до освітніх послуг, послуг на охорону здоров'я та культура, на місцевому рівні.

Зростання витрат на соціально-культурні потреби відображає акцент на соціальному забезпеченні, який є основним напрямом діяльності. Така тенденція є результатом цілеспрямованої бюджетної політики, яка прагне покращити умови життя громадян та підтримати розвиток місцевих територій через активні інвестиції у соціальні ініціативи. Це дозволяє не лише вирішувати нагальні питання в освіті, охороні здоров'я та культури, але й забезпечує стабільність соціальної інфраструктури на довгострокову перспективу.

Соціальна сфера є найбільш фінансованою з місцевих бюджетів, вона входить до переліку делегованих державою повноважень органів місцевого самоврядування. Так, на ЖКГ було спрямовано 2,9% від витрат місцевих

бюджетів у 2022 році (на 1,9% менше ніж в 2021 р.), а на транспорт та дорожнє господарство — 1,9%.

Держава справді забезпечує місцеві бюджети дохідною базою для надання делегованих повноважень, що становлять понад 80% витрат. Це призводить до того, що місцеві бюджети, в основному, виконують роль «передавального пункту» між державою та населенням. Незважаючи на певні кроки до збільшення автономії місцевих бюджетів, фактична ситуація свідчить про зворотний процес. Це обмежує можливості місцевих бюджетів впливати на розвиток територій, оскільки більша частина коштів контролюється на державному рівні, а у місцевих органів обмежений простір для маневру в плануванні і виконанні соціальних програм.

Збільшення видатків соціального спрямування в місцевих, зведених і державних бюджетах свідчить про зростання уваги до соціальної політики. Однак, в той час, як видатки на соціально-культурну сферу стабільно зростають, збільшення витрат на житлово-комунальне господарство відбувається нерівномірно. Це створює потребу в стабільному фінансуванні, щоб забезпечити якісне оновлення інфраструктури та поліпшення життєвих умов населення. Хоча житлово-комунальні витрати не належать безпосередньо до соціальної сфери, їхній вплив на добробут населення є величезним. Вони не лише покращують фізичні умови життя, але й мають довгострокове значення для забезпечення комфортного середовища, що є основою для соціальної стабільності [20, с.93].

Згідно з вищезазначеним, місцеві бюджети наразі не мають достатньо ресурсів для виконання повноважень без значної підтримки з бюджету. У 2021 році, незважаючи на скорочення витрат місцевих бюджетів на ЖКГ на 30,9%, витрати з державного бюджету на ці цілі зросли на 40%. Це збільшення стало можливим завдяки фінансуванню енергозбереження, реконструкції систем теплозабезпечення та капітального ремонту житлових будинків через Стабілізаційний фонд, що дозволило реалізувати важливі інвестиційні проекти. Такий фінансовий супровід держави стає критичною для покриття дефіциту ресурсів у місцевих бюджетах, тому необхідне подальше вдосконалення механізмів фінансування житлово-комунальної сфери в Україні.

Темпи зростання видатків соціальної сфери з місцевих бюджетів в Україні до 2022 року дійсно перевищували відповідні темпи зростання з Державного бюджету. Це вказує на збільшення ролі місцевого бюджету у фінансуванні соціальних програм на місцях, навіть попри обмежену ресурсну базу місцевих бюджетів. Проте після 2022 року темпи зростання видатків на соціально-культурні потреби з місцевих і державного бюджетів вирівнялися, що вказує на більшу координацію між рівнями фінансування та, можливо, на збільшення державної підтримки через стабілізаційні та інші спеціальні фонди для забезпечення життєдіяльності населення. Аналіз видатків соціальної сфери представлено в табл. 2.1 [24, с.20].

Таблиця 2.1

Видатки зведеного бюджету України на соціально-культурну сферу

Рік	Всього видатків зведеного бюджету, млрд грн	Освіта		Охорона здоров'я		Духовний та фізичний розвиток		Всього на соціально-культурну сферу		Соціальний захист та соціальне забезпечення		Всього на соціальний захист та соціально-культурну сферу	
		млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%
2011	48,2	7,1	14,7	4,9	10,2	0,9	1,9	12,9	20,8	0	12,4	18,9	39,2
2012	99,9	9,9	17,8	0,4	11,9	1,3	2,3	17,0	31,7	11,0	20,9	29,2	92,0
2013	00,3	12,3	20,4	7,9	12,4	1,4	2,3	21,2	39,2	12,0	20,9	33,8	90,1
2014	79,8	19	19,8	9,7	12,8	2,1	2,8	20,8	39,4	13	17,2	39,8	92,9
2015	102,9	18,3	17,9	12,2	11,9	2,7	2,0	33,2	32,4	19,9	19	92,7	91,4
2016	142	20,8	18,9	19,9	10,9	3,9	2,9	49,8	32,3	40,1	28,2	89,9	00,9
2017	179,9	33,8	19,3	19,7	11,2	4,3	2,9	97,8	32,9	41,9	23,0	99,3	90,0
2018	227,0	44,3	19,9	20,7	11,7	9,7	2,9	70,7	33,7	48,0	21,4	129,3	99,1
2019	312	01	19,0	33,0	10,8	7,9	2,9	102,9	32,9	74,1	23,8	170,0	90,0
2020	307,4	00,8	21,7	30,0	11,9	8,3	2,7	111,7	30,3	78,8	29,0	190,9	02
2021	377,8	79,8	21,1	44,7	11,8	11,9	3	130	30,0	104,9	27,7	240,9	03,7
2022	410,8	80,2	20,7	48,9	11,7	10,8	2,0	149,9	39,0	109,4	29,3	291,3	00,3

Детальніший аналіз структури витрат Державного бюджету вказує на явну спрямованість фінансування на соціальний захист та соціальне забезпечення громадян, в той час як інші важливі складові соціальної сфери, такі як фізичний розвиток, охорона здоров'я, отримують значно менше коштів. Наприклад, у 2018 році видатки на фізичний розвиток були в 13,5 разів

меншими, ніж на соціальний захист та соціальне забезпечення. Витрати на послуги виявились в 3,9 рази меншими, а на освіту — в 1,87 рази меншими.

Збільшення видатків на соціальний захист та соціальне пояснюється кількома факторами, основним з яких є збільшення витрат на пенсійне забезпечення. У 2021 році, зокрема, видатки на виплату пенсій зросли на 15,3 млрд грн. Це збільшення пов'язане з необхідністю покриття дефіциту Пенсійного фонду України. Видатки на фінансування цього дефіциту збільшилися на 11,9 млрд грн, у 2,75 рази, у порівнянні з попереднім періодом [29].

Основна проблема соціальної сфери - незавершеність соціальних реформ, що пояснюється відсутністю політичної волі та політичного розуміння важливості їхнього завершення та поглиблення. Бюджетні кошти залишаються головним джерелом фінансування соціальних потреб, але вони не можуть забезпечити усі потреби суспільства. Тому виникає необхідність залучення додаткових інвестиційних ресурсів для покриття дефіциту фінансування та подальшого розвитку соціальних програм. Це може включати як приватні інвестиції, так і міжнародне фінансування, що дозволить підтримати соціальні ініціативи.

Видатки на соціальне спрямування є одними з найважливіших у бюджетах країни. Однак навіть при збільшенні фінансування ці сфери не можуть повністю задовольнити потреби населення, оскільки фінансові ресурси часто є обмеженими. Це особливо гостро відчувається в галузях освіти та охорони здоров'я, де відсутність достатнього фінансування може призвести до погіршення якості послуг і зменшення доступності для населення.

Серед можливих варіантів - залучення інвестицій, а також використання міжнародної допомоги та грантів. Водночас важливо забезпечити належний контроль за витратами і оптимізацію існуючих ресурсів для досягнення більшої ефективності в цих галузях.

Залучення недержавних ресурсів, таких як інвестиції та кредити, стає необхідністю для забезпечення фінансування соціальної сфери, оскільки

державний бюджет не в змозі в повному обсязі покрити потреби в цій сфері. Поглиблений аналіз фінансування освіти та охорони здоров'я станом на 2022 рік показує, що ці сфери залишаються найбільш вразливими у контексті бюджетних обмежень (рис. 2.2) [29].

У 2021 році видатки державного бюджету на освіту становили 80,1 млрд грн, що на 20,4 % більше порівняно з 2020 роком, або на 4,88 млрд грн. За даними аналізу видатків бюджету за економічною структурою, більше 90 % цих коштів були спрямовані на поточні видатки, з яких основна частина пішла на заробітну плату та нарахування на неї. Це збільшення стало наслідком інфляційних процесів, що підвищили витрати на зарплати, враховуючи потребу у збереженні рівня доходів працівників освітньої сфери.

Значна частка коштів, яка спрямована на поточні витрати, не дозволяє достатньо інвестувати в довгострокові проекти, що напряду впливають на якість освітніх послуг. Основними напрямками, які потребують перерозподілу ресурсів, є модернізація освітньої інфраструктури, впровадження нових освітніх технологій, поліпшення умов навчання та розвитку педагогічних кадрів. Без належного фінансування цих складових важко досягти значних змін в якості освіти, навіть за умови стабільного зростання витрат на оплату праці вчителям.

Виявляється, що, незважаючи на збільшення фінансування соціальної сфери, воно залишається недостатнім для вирішення ключових проблем у галузях освіти та охорони здоров'я. Зокрема, багато освітніх закладів потребують капітального ремонту або навіть реконструкції, лікарні стикаються з застарілим медичним обладнанням, а школи мають дефіцит сучасних навчальних матеріалів, таких як комп'ютери та оновлені бібліотечні фонди.

З метою реформування соціальної сфери в Україні та підвищення якості послуг, необхідно впровадити низку змін, які передбачають як зміни в управлінні, так і в фінансуванні [20]. Одним із ключових завдань є запровадження дієвої системи моніторингу та контролю за цільовим використанням бюджетних ресурсів у галузях освіти та охорони здоров'я, щоб

забезпечити їх цільове призначення. Важливою також є мотивація працівників соціальної сфери, зокрема через поступове підвищення оплати праці для підвищення якості надання послуг.

Ще однією важливою ініціативою є затвердження єдиних соціальних стандартів на національному рівні. Це сприятиме створенню рівних умов для всіх регіонів країни та забезпечить більш раціональне використання наявних ресурсів. Водночас необхідно побудувати міжбюджетні відносини на основі реальної вартості виконання соціальних функцій, що обчислюється відповідно до соціальних стандартів. Окрім цього, необхідно акцентувати увагу на досвід західноєвропейських країн, які мають успішні моделі фінансування та підтримки соціальної сфери. Застосування їхніх практик дозволить підвищити ефективність функціонування соціальних послуг в Україні.

2.2. Аналіз недоліків фінансової політики в області фінансування витрат на соціальну сферу

Соціальна сфера є важливим аспектом соціального життя, охоплюючи всі процеси, які здійснюються у суспільстві для задоволення потреб людей у матеріальних благах, послугах та відтворенні роду. Вона включає в себе різні галузі діяльності, які забезпечують співіснування та співпрацю в межах суспільства. Соціальна система України базувалася на принципах повної зайнятості, доступності безкоштовних медичних послуг, освіти і культурних заходів, а також на забезпеченні робітників через соціальну інфраструктуру підприємств. Завдяки цьому було створено загальнодоступні механізми медичного обслуговування, освіти та соціальної підтримки, але вони часто залежали від підприємств або державних установ.

Коли економічна криза, коли доходи громадян значно знижуються, державні соціальні послуги стають основним джерелом підтримки. В Україні,

традиційно, громадяни орієнтуються на державу як на основного постачальника соціальних послуг.

В табл. 2.2 наведено аналіз динаміки виконання державного бюджету по видаткам в за 2020-2022 рр. [29].

Згідно з даними таблиці, видатки на різні соціальні напрями в Україні мають суттєві відмінності. Наприклад, витрати на фізичний розвиток займають незначну частку в структурі всіх витрат: у 2020 році вони становили 1,2 %, у 2021 році — 1,3 %, а у 2022 році — 1,7 %. Натомість значно більшу частку складають витрати на соціальний захист та соціальне забезпечення, які в 2020 році становили 21,03 % від усіх витрат на соціальну сферу, в 2021 році — 21,29 %, а в 2022 році — 21,8 %. Це вказує на пріоритетність соціального захисту та соціального забезпечення в порівнянні з іншими сферами, що потребують додаткових інвестицій для забезпечення доступу та якості послуг.

Таблиця 2.2

Виконання державного бюджету по видаткам в 2020-2022 рр.

Показники	2020 р.			2021 р.			2022 р.		
	План, млн.грн	Факт, млн.грн	Вик, %	План, млн.грн	Факт, млн.грн	Вик, %	План, млн.грн	Факт, млн.грн	Вик, %
Всього з них:	203390	241490	91,7	284009	242397	89,1	324 789	303 989	93,9
Загальнодержавні функції	29 101	21 709	74,7	37 979	24 808	00,2	39 784	34 094	97
Оборона	12 220	11 733	90	12 999	9 099	74,3	13 992	11 347	83,9
Громадський порядок, безпека та судова влада	29 098	24 871	90,8	29 292	24 104	99,7	29 298	28 971	97,9
Економічна діяльність	42 932	38 093	90,1	91 402	33 234	04,0	41 048	30 030	80,9
Охорона навколишнього природного середовища	2 440	2 230	91,4	2 100	1 824	84,4	0 072	2 293	37,8
Житлово-комунальне господарство	1 119	444	39,7	308	248	07,4	1 022	844	82,0
Ох. здоров'я	7 974	7 300	92,4	8 040	7 931	90,7	9 048	8 799	90,8
Дух. і фізичний розвиток	3 170	2 918	91,8	3 907	3 210	91,7	9 398	9 100	99,7
Освіта	22 041	21 994	99,2	29 831	23 929	92,0	30 980	28 808	94,2
Соціальний захист та соціальне забезпечення	92 408	90 798	90,8	93 909	91 912	99,0	71 018	09 311	97,0
Кошти, що передаються до бюджетів інших рівнів	03 921	99 114	93,1	03 904	02 180	97,8	81 329	73 244	99,0

Зростання виконання витрат на соціальну сферу в динаміці є позитивним явищем, що вказує на покращення фінансування в різних галузях. Згідно з даними таблиці, витрати на охорону здоров'я в 2020 р. становили 92,4 % від плану, у 2021 році — 90,7 %, а в 2022 році — 90,8 %. Це показує стабільність у фінансуванні охорони здоров'я, хоча й з певними коливаннями.

Витрати на фізичний розвиток також мають позитивну тенденцію, з виконанням у 2020 році на рівні 91,8 %, у 2021 році — 91,7 %, і значним зростанням до 99,7 % у 2022 р. Видатки на освіту, хоча й зменшились з 99,2 % у 2020 році до 92,0 % у 2021 році, все ж збільшилися до 94,2 % у 2022 р., що вказує на постійну підтримку цієї галузі, хоча з певними викликами.

Найкращі результати демонструють видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення, що виконувались на 90,8 % у 2020 році, на 99,0 % у 2021 році, і на 97,0 % у 2022 році. Це вказує на наявність позитивної динаміки у фінансуванні важливих соціальних послуг. Отже, загальна динаміка виконання видатків показує покращення фінансування соціальної сфери, хоча й потребує подальших зусиль для досягнення повного забезпечення всіх потреб. Однак, в рамках аналізу проблематики фінансування окреслено ряд проблемних аспектів та розглянуто основні напрями для їх розв'язання (табл. 2.3) [24].

Окреслені питання фінансування соціальної сфери в Україні залишаються важливими й на сучасному етапі. Однак, замість скорочення об'єктів фінансування, є доцільним розглядати можливість залучення приватного капіталу через інвестиції, зокрема у сфері охорони здоров'я. Що реалізується шляхом створення спеціалізованих фондів, що передбачає участь як населення, так і юридичних осіб. Таке фінансування дозволить зменшити навантаження на державний бюджет, одночасно підвищивши доступність медичних послуг для населення. Фінансування освіти є актуальною та обговорюваною проблемою в Україні. Освіта є важливим національним багатством, не тільки на індивідуальному рівні, а й для суспільства загалом. Згідно з даними, витрати бюджету на освіту у 2022 році склали близько 8% від ВВП, що є значним збільшенням порівняно з 5,1% у 2021 році. Проте, відповідно до міжнародних

стандартів, рівень видатків на освіту повинен становити близько 11% національного доходу або 9% ВВП.

Згідно з критерієм витрат на освіту, держава в Україні не виконує стандарти, зазначені в Законі України "Про освіту". Витрати на освіту створюють передумови для зростання та розвитку країни в майбутньому, підвищуючи кваліфікацію населення, яке є головним ресурсом для розвитку економіки. Різні галузі освіти мають різні можливості для самофінансування. Вища освіта має більші шанси на самофінансування завдяки можливості залучати платних студентів, інвестицій та грантів. Однак дошкільна, загальна та професійно-технічна освіта мають значно обмеженіші можливості для такого фінансування, тому вони потребують більшої державної підтримки.

Невисокий рівень фінансування соціальної сфери та неефективне управління соціальними процесами в Україні дійсно мають зв'язок з кількома макроекономічними факторами:

- проблеми з соціальним забезпеченням в Україні пов'язані з недостатньо чіткою та оновленою законодавчою базою, що перешкоджає ефективному використанню державних коштів і реалізації соціальних програм;

- розробка соціальних стандартів, які визначають мінімальні вимоги до соціальних послуг, є важливим кроком у забезпеченні рівного доступу до таких послуг, на практиці цей процес часто затягується через політичні та економічні чинники.

- бюджетні ресурси часто залежать від зовнішніх економічних умов, таких як коливання світових цін на енергоносії, інфляція чи економічні кризи. Це обмежує здатність держави стабільно фінансувати соціальну сферу.

- у багатьох випадках соціальна сфера виявляється менш пріоритетною для урядів порівняно з іншими секторами, такими як оборона чи економічний розвиток. Це призводить до недостатнього фінансування та недооцінки важливості соціальних програм у довгостроковій перспективі.

Проблема браку фінансування місцевих бюджетів для підтримки соціальної сфери залишається однією з головних у системі державних фінансів.

Це створює дисбаланс у фінансуванні соціальної сфери, оскільки місцеві бюджети змушені витратити значну частину своїх коштів на виконання завдань, визначених на рівні держави, але не отримують відповідного фінансування для цього з центрального бюджету. Як результат, місцеві бюджети не забезпечують в повному обсязі належний рівень соціальних послуг для населення, що особливо важливо для підтримки соціальної інфраструктури на місцях [28, с.18].

Майже не розроблені альтернативні джерела фінансування, зокрема залучення недержавних ресурсів, таких як інвестиції, кредити або партнерства з приватними компаніями. Водночас, нестача відповідної нормативної бази ускладнює можливості для ефективного залучення таких ресурсів.

Проблема надмірної кількості пільг, соціальних виплат і послуг, що надаються, дійсно є важливою в контексті фінансування соціальної сфери в Україні. Чинне законодавство передбачає надання широкого спектра соціальних благ, багато з яких не мають чіткої економічної чи соціальної доцільності.

Такі надмірні витрати часто не дають бажаних результатів у вигляді покращення доступу до необхідних соціальних послуг. Водночас це створює додаткові бюджетні навантаження, які не завжди можуть бути підтримані в умовах обмежених фінансових ресурсів.

Для покращення фінансування соціальної галузі в Україні необхідно окреслити кілька ключових напрямків:

- 1) Розроблення і впровадження міжрегіональних соціальних проектів для створення більш ефективної моделі фінансування, яка об'єднає ресурси різних регіонів та буде сприяти рівномірному розвитку.

- 2) впровадження спеціального заходу співфінансування соціальних витрат для стимулювання регіонів підтримувати необхідний рівень фінансування критичних галузей, освіти, охорони здоров'я та культури. Важливим є те, що рівень співфінансування має бути залежним від бюджетної

забезпеченості регіонів, що дозволить більш ефективно спрямовувати ресурси та покращити якість послуг.

3) розроблення методології удосконалення нормативів соціальних видатків: Це допоможе врахувати специфіку регіонів та місцевих умов, що дозволить досягти більш справедливого розподілу ресурсів для соціальних потреб.

4) планування і фінансування на програмно-цільовій основі.

Втілення цих заходів допоможе вирішити поточні проблеми в фінансуванні соціальної сфери, забезпечить стійкий розвиток відповідних галузей.

2.3. Аналіз фінансового забезпечення соціальної сфери

Порівнюючи із відповідним періодом 2021 року, фінансування окремих напрямів соціально спрямованих видатків Луганської області суттєво зросло, зокрема:

- витрати на державне управління збільшилися на 0,83% (912,7 тис. грн);
- утримання освітніх установ – на 12,9%;
- охорона здоров'я – на 25,1%;
- соціальний захист та забезпечення – на 23,5%;
- житлово-комунальне господарство – у 1,69 рази;
- культура та мистецтво – на 28,7%;
- діяльність засобів масової інформації – на 11,2%;
- фізична культура та спорт – на 11,9%;
- видатки, які не належать до основних категорій, – на 39,8%.

Такий перерозподіл фінансових ресурсів свідчить про поступове посилення уваги до ключових соціальних і господарських напрямів [29].

У 2022 році в Луганській області видатки обласного бюджету, розподілені за економічною класифікацією, склали 81,3% обсягу витрат на

захищені статті та енергоносії. Серед цих витрат найбільшу частку становили [29]:

- заробітна плата разом із нарахуваннями та соціальними виплатами – 3,9%;
- продукти харчування та медикаменти – 12,1%;
- оплата комунальних послуг та енергоносіїв – 11,3%.

Такий розподіл вказує на спрямованість бюджету на задоволення основних потреб соціальної інфраструктури та стабільність фінансування ключових напрямків у складних умовах.

У 2022 році основна частка видатків загального фонду обласного бюджету Луганської області спрямовувалася на утримання закладів соціально-культурної сфери та забезпечення соціальних програм – це склало 91,2% витрат. У структурі витрат виділялися такі напрями:

- Охорона здоров'я: 43,6% .
- Соціальний захист: 10,1%.
- Освіта: 40,1%.
- Культура і мистецтво: 5,1% [20].

Такий розподіл вказує на фокусування бюджету на вирішенні ключових потреб соціальної інфраструктури, які забезпечують базові соціальні послуги населенню в умовах обмежених бюджетних ресурсів. Ріст фінансування свідчить про поступове збільшення підтримки важливих соціальних напрямів, хоча деякі галузі, як охорона здоров'я, отримали незначний приріст фінансування, що може потребувати додаткових зусиль для вирішення системних проблем.

Сучасні виклики у фінансовому забезпеченні соціальної сфери зумовлені такими основними проблемами:

1. Наявні обсяги коштів, що виділяються на соціальні потреби, не відповідають реальним потребам. Наприклад, фінансування багатьох напрямів відбувається на рівні, який не забезпечує достатньої підтримки та розвитку відповідних галузей.

2. Недофінансування окремих секторів, особливо це стосується охорони здоров'я та освіти.
3. Існуюча система призводить до дисбалансу між фінансуванням та результатами.

4. Соціальні видатки в значній мірі фінансуються з місцевих бюджетів, однак регіони часто не мають достатньо ресурсів для забезпечення якісного рівня соціальних послуг.

Зазначені проблеми залишаються актуальними й нині, відображаючи системні недоліки у фінансуванні соціальної сфери України. Пропоновані рішення не завжди здатні врахувати весь спектр викликів. Замість скорочення кількості об'єктів фінансування, доцільно розглядати можливість залучення приватного капіталу через інвестування, яке може стати додатковим джерелом забезпечення соціальних витрат. Це дозволило б зменшити навантаження на державний бюджет і підвищити ефективність фінансування.

Рівень соціального розвитку Луганської області тісно пов'язаний не лише з функціонуванням підприємств реального сектора економіки, але й із тим, наскільки ефективно задовольняються соціально-побутові та духовні потреби мешканців регіону. Саме розгалуженість і якість цих елементів визначають ступінь задоволення основних потреб.

На відміну від економічних показників, які зазвичай є кількісно визначеними, оцінка соціального розвитку базується на ширшому спектрі критеріїв, таких як доступність і якість медичних послуг, рівень освітнього забезпечення, культурна активність населення, стан житлових умов. Проте результати такого аналізу часто бувають суперечливими через суб'єктивність і складність їхньої об'єктивної оцінки.

Динаміка соціально-гуманітарного розвитку Луганської області демонструє тенденції, що відображають вплив специфічних умов регіону. Важливо охарактеризувати ключові показники, такі як доступність і забезпеченість населення житлом, розвиток культурних і спортивних установ.

Аналіз цих показників дозволить визначити головні проблеми та перспективи покращення соціальної інфраструктури (табл. 2.2).

Соціальна сфера Луганської області демонструє позитивні зрушення, зокрема зростання чисельності зайнятих працівників у закладах соціального захисту за період 2018–2022 років на 20,95%. Значним показником є збільшення чисельності дітей до трьох років у 3,5 рази за цей період, що вказує на погіршення демографічної ситуації та зростання потреб у відповідних послугах. У структурі видатків місцевого бюджету основна частка припадає на соціально-культурну сферу, яке становлять 89,7% загальних витрат. Найбільшу частку серед функціональних напрямків займає охорона здоров'я, на яку у 2021 р. було виділено 44,5% бюджету. Видатки на освіту становили 38,4%, соціальний захист і забезпечення — 8,75%, культуру та мистецтво — 5,1%, а фізкультуру та спорт — 1,9% [29].

Ці дані вказують на пріоритетне фінансування галузей охорони здоров'я та освіти, проте частки на культуру, спорт і соціальний захист залишаються порівняно низькими, що може впливати на розвиток відповідних секторів. Для подальшого покращення ситуації необхідно забезпечити збалансоване фінансування всіх напрямків соціальної сфери, враховуючи потреби населення та ефективність витрат. Сфера освіти Луганської області демонструє неоднозначні тенденції.

Кількість дошкільних закладів скоротилася з 145 у 1990 році до 7 у 2022 році, тобто майже вдвічі. Чисельність вихованців зменшилася у 2,23 рази за цей самий період. Проте в останні роки спостерігається зростання кількості дітей у дошкільних закладах збільшилася на 10,7%, а чисельність вихователів зросла на 16,5%. Це вказує на наявність позитивної тенденції, але вимагає підготовки додаткових місць та вихователів для задоволення зростаючих потреб. Загальноосвітні школи зазнали значних втрат. У порівнянні з 1990 роком чисельність учнів зменшилася на 48,3%, тобто в 1,65 рази. Навіть за період із 2018 по 2022 роки кількість учнів скоротилася на 17,7%, а кількість загальноосвітніх закладів зменшилася на 6,9%. Чисельність учителів за цей період також знизилася на 7,45%, або на 290 осіб [29].

Ці дані свідчать про серйозні виклики для системи освіти регіону. Скорочення кількості навчальних закладів і педагогічного складу може призвести до погіршення доступу до якісної освіти. Для вирішення проблем потрібні комплексні підходи, такі як оптимізація ресурсів, підвищення привабливості професії педагога та стимулювання розвитку інфраструктури.

Таким чином, спостережувані показники розвитку освіти вказують на негативні тенденції в галузі. Спостерігається зниження навантаження на одного педагога, що є наслідком природного скорочення населення, що зменшує кількість потенційних учнів на 21,1%. Це може призвести до тимчасової втрати робочих місць серед викладацьких кадрів, оскільки народжуваність останніми роками почала зростати, даючи надію на збільшення чисельності учнів після 2022 року.

Водночас, ситуація з розвитком соціальної інфраструктури залишається складною: хоча активно розвиваються торгівля та побутові послуги, але освіта, медицина та культурні заклади не отримують належного розвитку, що негативно позначається на загальному соціальному добробуті регіону. Тому важливо, щоб у регіоні створювались умови для розвитку освітніх, медичних та культурних послуг, що є запорукою сталого розвитку, що сприяє як економічному процвітанню, так і гармонійному розвитку суспільства в цілому.

РОЗДІЛ 3.

НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ В ОБЛАСТІ ФІНАНСУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

3.1. Впровадження соціального інвестування для вирішення пріоритетних соціальних проблем

Інвестиції в соціальну сферу необхідні для забезпечення сталого економічного розвитку на глобальному рівні. Це дозволяє не тільки підвищити якість життя, але й сприяє довгостроковому економічному зростанню. Тому в економічній науці соціальне інвестування набуває все більшого значення, спонукаючи до розробки нових підходів, що орієнтовані на розвиток трудової активності. Інноваційні моделі цього інвестування сприяють стійкому розвитку суспільства.

Відсутність єдиного визначення та загальновизнаних підходів до трактування соціальних інвестицій ускладнює їх ідентифікацію та аналіз. Зазвичай, соціальні інвестиції ототожнюються з інвестиціями в розвиток людського капіталу. Основна різниця між соціальними і виробничими інвестиціями - соціальні інвестиції мають більш складні й непрямі механізми повернення вкладених коштів. Це може включати загальне підвищення соціальної стабільності в країні. Відтак, соціальні інвестиції, хоч і мають довгостроковий ефект, часто не дають швидкої фінансової віддачі, що створює труднощі при їх оцінці та обґрунтуванні економічної вигоди [30, с.32].

Соціальне інвестування передбачає стратегічне спрямування ресурсів для вирішення найважливіших соціальних проблем. Це стало важливою складовою частиною політики в розвинених європейських країнах, де соціальні інвестиції активно використовуються для розвитку людського капіталу, є окремі позитивні приклади, але їх кількість залишається обмеженою.

Для ефективного розвитку цієї практики необхідно створити та поширити механізми соціального інвестування, а також залучити місцеву владу, бізнес і

недержавні організації до вирішення проблем на рівні регіонів. Сучасні дослідження в галузі соціального інвестування вказують на різноманітність форм вкладень у людський капітал, включаючи витрати на освіту (загальну та спеціальну), охорону здоров'я (профілактика, медичне обслуговування, покращення житлових умов) [30, с.32].

Українські вчені А. Бондаренко та Л. Омелянович розглядають соціальне інвестування як інструмент реалізації корпоративної соціальної відповідальності, що здійснюється через цільові програми, орієнтовані на задоволення потреб основних груп зацікавлених осіб, таких як споживачі, персонал та місцеві спільноти. Вони також зазначають, що соціальне інвестування зберігає основні характеристики традиційного інвестування, однак відрізняється об'єктом інвестування, оскільки фокусується на соціальних потребах і розвитку інфраструктури, а не на фінансовій вигоді.

Вивчення наукових поглядів вітчизняних і зарубіжних дослідників щодо сутності соціальних інвестицій дозволяє запропонувати власне визначення цього поняття. Соціальні інвестиції можна розглядати як процес вкладення фінансових та інших ресурсів у розвиток соціальної сфери та покращення добробуту людини з метою задоволення її матеріальних і духовних потреб.

Основними суб'єктами соціального інвестування на національному рівні є держава, неприбуткові організації, домогосподарства та окремі громадяни. Мотивація і цілі соціальних інвестицій відрізняються через вибір джерел інвестицій. Для комерційних підприємств соціальне інвестування передбачає отримання прибутку, в той час як для держави метою є покращення життя населення через підтримку економічного зростання і людського розвитку.

У Україні основними джерелами фінансування соціальних інвестицій це кошти бюджету, ресурси державних цільових позабюджетних фондів, серед яких особливу роль відіграє система фондів соціального страхування. Соціальні інвестиції охоплюють розвиток духовної та фізичної культури, а також програми, спрямовані на забезпечення житлом. Ці кошти є ключовими для

бюджетної класифікації, що надає можливість розвитку головних соціальних секторів.

Соціальне інвестування має основні характеристики інвестування, але відрізняється від традиційних інвестицій об'єктом вкладення. Основною метою соціального інвестування є отримання позитивного ефекту для соціальної сфери. Однак, соціальні інвестиції направлені на досягнення соціальних цілей, що включають інвестиції в людський капітал.

Інвестування може бути орієнтовано на поліпшення умов життя населення та тривалості життя через поліпшення екологічного середовища, розвиток освітніх, медичних та культурних ініціатив. Такий підхід передбачає не лише економічний ефект, а й значний вплив на соціальну стабільність і добробут громадян.

Соціальне інвестування поділяється на два основних типи за принципом отримання ефекту: комерційні та некомерційні. Комерційні соціальні інвестиції спрямовані на ринкове виробництво соціальних благ. Вони включають вкладення в проекти, які генерують прибуток, що дозволяє інвесторам отримати економічну вигоду. Такий тип інвестицій характеризується орієнтацією на отримання доходу від виробництва соціальних послуг з ринковим попитом.

Натомість некомерційні соціальні інвестиції мають інший підхід. Вони включають вкладення в соціальні блага, що не орієнтовані на отримання фінансової вигоди, а на досягнення соціальних цілей. Це інвестиції в загальнодоступні соціальні блага та в індивідуальні блага, орієнтовані на конкретні потреби окремих громадян чи груп.

Некомерційні соціальні інвестиції орієнтовані на виробництво колективних суспільних благ, що приносять користь широкому колу споживачів. Вони мають на меті забезпечення соціальних потреб через вкладення ресурсів у загальнодоступні послуги або інфраструктуру, які надаються без очікування безпосереднього економічного доходу для інвестора. В результаті таких інвестицій отримується значний соціальний ефект, що

сприяє покращенню якості життя громад.

Натомість комерційні соціальні інвестиції мають економічну складову, оскільки інвестори, вкладаючи кошти в виробництво індивідуальних соціальних благ, розраховують на отримання прибутку. Однак ці інвестиції також можуть генерувати значний зовнішній соціальний ефект. Участь держави в таких проектах підвищує відповідальність інвестора і забезпечує успішну реалізацію проекту, оскільки вона виступає як гарантія виконання соціальних та економічних завдань проекту. Основною проблемою таких інвестицій є оцінка ефективності, яка полягає в співвідношенні між вкладеними коштами та отриманим економічним та соціальним результатом.

Основні напрями соціальних інвестицій можна поділити на кілька категорій, які важливі у забезпеченні соціального розвитку та підвищенні якості життя.

Виробничі фонди – вони служать більше одного року і поділяються на активні (безпосередньо залучені у виробництво) та пасивні (непрямо впливають на виробничий процес, наприклад, будівлі та споруди).

Невиробничі фонди – ці об'єкти мають безпосередній вплив на забезпечення життєвих потреб населення та створення комфортних умов для проживання.

Нематеріальні активи - є важливими для розвитку організацій. Вони можуть включати права на використання ресурсів (наприклад, патенти, ліцензії), бренди або програмне забезпечення, і використовуються підприємствами протягом більше одного року для різних цілей, таких як виробництво, продаж або адміністративні функції.

Принципи соціальних інвестицій є основою для формування ефективних і сталих інвестиційних стратегій у соціальній сфері. Вони виступають як настанови, що забезпечують правильну орієнтацію інвестиційної діяльності. Зокрема, Кузьменко Р.В. виділяє кілька основних принципів, серед яких важливими є [10, с.121]:

принцип ефективності і оптимальності: інвестиції мають бути націлені на

раціоналізацію життєдіяльності людей і зменшення витрат. Соціальний інвестиційний проект повинен призвести до створення більш досконалої та оптимальної соціально-економічної структури, ніж існуюча на даний момент.

принцип інноваційності: цей принцип впливає з попереднього і полягає в постійному пошуку нових, ефективних і оптимальних підходів до розвитку соціальних інвестицій. Це забезпечує можливість впровадження підходів, що можуть значно покращити ситуацію в соціальній сфері.

принцип проблемності: соціальні інвестиції повинні бути орієнтовані на вирішення конкретних соціальних проблем, при цьому їх реалізація не повинна створювати нові проблеми, кожен інвестиційний проект повинен враховувати потенційні негативні наслідки і мати стратегії для їх уникнення.

принцип системності передбачає виявлення ключових складових, визначення організації і структури цих елементів, а також розуміння закономірностей їх розвитку.

принцип ризикового супроводу: кожен соціальний інвестиційний проект передбачає наявність внутрішніх і зовнішніх ризиків.

Схематично реалізація соціальних інвестицій наведена на рис. 3.1.

Пріоритетними завданнями в сфері соціального захисту є реалізація соціальних ініціатив Президента України:

- адресність соціальної підтримки;
- розширення соціальної підтримки незаможних верств населення, підвищення рівня охоплення цими програмами;

підвищення розмірів державної допомоги для малозабезпечених осіб до рівня прожиткового мінімуму;

Таблиця 3.1

Індикативні прогностичні показники видатків та надання кредитів державного бюджету за функціональним призначенням на 2023-2024 рр (млрд. гривень)

Найменування показника	2023 рік	2024 рік
Загальний обсяг видатків та надання кредитів	400,0	428,0
Загальнодержавні функції	22,9	24,0
у тому числі резервний фонд	1,9	1,9
Оборона	19,1	19,9
Громадський порядок, безпека та судова влада	39,2	41,9
Економічна діяльність	91,2	97,9
Охорона навколишнього природного середовища	4,3	9,9
Житлово-комунальне господарство	0,9	1,1
Охорона здоров'я	13,7	19,9
Духовний та фізичний розвиток	9,8	0,0
Освіта	33,1	39,3
Соціальний захист та соціальне забезпечення	71,9	08,0
у тому числі		
Пенсійний фонд України	98	97,2
Міжбюджетні трансферти	108,4	111,1
Обслуговування боргу	33,9	30,7
Державний фонд регіонального розвитку	3,4	3,9

- зростання рівня реальних доходів населення, що є важливим кроком, в Україні планується реалізувати кілька важливих заходів для підвищення соціального стандарту та економічного становища громадян. Серед них:

запровадження нових механізмів фінансування соціальних послуг, принципу "гроші ходять за клієнтом";

створення сервісних центрів для обслуговування інвалідів;

збільшення обсягів фінансування санаторно-курортного оздоровлення та соціальних послуг для сімей з дітьми, дітей-сиріт, інвалідів;

підвищення соціального захисту для одиноких престарілих громадян та інвалідів усіх категорій.

Основними результатами, яких планується досягти в рамках соціальних ініціатив в Україні, є [33, с.49]:

збільшення коштів на соціальну підтримку для забезпечення більш адресної допомоги.

покращення соціального захисту населення, включаючи інвалідів,

одиноких пенсіонерів та багатодітні сім'ї.

досягнення високої якості та оперативності у реагуванні на проблеми інвалідів, включаючи забезпечення технічними засобами реабілітації.

оптимізація використання бюджетних коштів, що дозволить більш ефективно спрямовувати фінансові ресурси на соціальні потреби.

Отже, для ефективного розвитку соціальної сфери необхідні значні інвестиційні ресурси, оскільки саме через ці інвестиції забезпечується. Соціальні інвестиції є важливими у функціонуванні господарського комплексу країни, оскільки вони сприяють сталому відтворенню, розробці і впровадженню проектів у сфері виробництва, інновацій та соціальної підтримки. Враховуючи важливість соціальних інвестицій держава повинна забезпечити зростання фінансування соціальних ініціатив та інвестиційних проектів, що дозволить ефективно реалізувати стратегічні цілі розвитку цієї сфери.

Вкладення інвестицій у соціальну сферу є важливою складовою ефективного соціально-економічного розвитку. Проте відсутність чітких, загальновизнаних наукових підходів до трактування цього процесу ускладнює визначення самого поняття соціальних інвестицій. Соціальні інвестиції включають в себе не лише такі аспекти, але й ширшу групу проектів, що стосуються інфраструктури, житлового забезпечення, екології тощо.

Соціальне інвестування є важливим інструментом для вирішення ключових соціальних проблем, сприяючи поліпшенню умов життя населення. Основними джерелами фінансування соціальних інвестицій є ресурси з державних цільових позабюджетних фондів, серед яких особливу роль відіграє система фондів соціального страхування. Це підкреслює важливість як державного, так і приватного сектора в фінансуванні соціальних ініціатив.

3.2. Реформування системи фінансування соціального захисту населення України

Діючий соціальний захист в Україні характеризується гнучкістю та оперативністю, що зумовлено необхідністю реагувати на постійно зростаючі

соціальні ризики. Зі збільшенням переліку соціальних ризиків, які потребують фінансування з державного бюджету, виникає потреба в належному фінансовому забезпеченні для забезпечення соціальних послуг, що потребує ефективної бюджетної політики. У ситуаціях обмежених бюджетних ресурсів уряд змушений приймати рішення, спрямовані на вирішення проблем соціального захисту в умовах жорсткої економії. Часто це відбувається у «ручному режимі», де пріоритети можуть змінюватися, що, на жаль, веде до негативних наслідків для деяких соціальних груп. Зокрема, в умовах посиленої підтримки військовослужбовців, біженців і переселенців, умови соціального захисту для інших уразливих верств, таких як матері-одиначки, багатодітні та малозабезпечені сім'ї, погіршуються. Це викликає соціальне невдоволення і підвищує рівень напруги в суспільстві, тому що населення не отримують необхідної допомоги.

Реформи в пенсійній системі України, що здійснювалися урядом, здебільшого були спрямовані на тимчасове вирішення бюджетних проблем і «латання дір» у соціальних фондах. Проте, ці реформи не завжди досягали своєї мети, оскільки зосереджувалися на скороченні витрат без комплексного підходу до поліпшення ефективності системи соціального захисту. Такі заходи не забезпечили стійкого фінансування і часто мали негативні соціальні наслідки, зокрема для вразливих верств населення.

Рівень достатності соціальної допомоги в Україні, зокрема для матерів-одиначок, залишається низьким. Незважаючи на незначне щорічне підвищення середнього розміру допомоги, проведені оцінки показали, що фактичний розмір допомоги часто не відповідає реальним потребам цих сімей. Це видно з порівняння середніх виплат з прожитковим мінімумом, який визначається щороку в Законі "Про Державний бюджет України". Зокрема, коефіцієнт покриття, який вказує на співвідношення між розміром допомоги та прожитковим мінімумом, показує тенденцію до скорочення цієї допомоги.

Умови, при яких ці виплати залишаються низькими, є результатом постійного зменшення реальної вартості допомоги через інфляцію та

відсутність значних змін у бюджетному фінансуванні цієї категорії допомоги. Це призводить до погіршення рівня життя матерів-одиначок і збільшення соціальної напруги в суспільстві. Це веде до неможливості адекватно переглядати розміри соціальних стандартів, часткового фінансування для окремих цільових груп населення, і вимагає розробки нових підходів до реформування. Одним з основних викликів є необхідність балансу між обсягом соціальних зобов'язань і наявними фінансовими ресурсами. Для ефективної реалізації соціального захисту потрібно забезпечити стаке джерело фінансування, яке б дозволяло покривати потреби.

Реформування системи забезпечення соціального захисту має базуватися на чіткому розмежуванні соціальних ризиків, які держава повинна фінансувати, та ризиків, компенсованих через механізми самозахисту населення, що дозволить визначити джерела фінансування для різних підсистем соціального захисту.

Основною метою є забезпечення захисту від ризиків, які є соціально значущими і охоплюють значну кількість людей. До таких ризиків належать, зокрема, погіршення стану здоров'я, проблеми, що можуть спричинити матеріальні. Тоді як менш значущі та короткострокові ризики, на випадок яких населення повинно здійснювати самозахист (наприклад, через страхування), можуть бути віднесені до підсистеми соціального страхування.

Запропонована класифікація ризиків дозволяє розподіляти їх на три підсистеми — соціальне забезпечення, соціальну допомогу та соціальне страхування, має важливе значення для ефективного управління фінансуванням соціальних послуг. Розподіл ризиків на ці підсистеми дозволяє чітко визначити:

фінансування кожної підсистеми, для кожної з підсистем буде необхідно визначити джерела фінансування, що можуть включати державний бюджет, спеціальні фонди, внески для соціального страхування або благодійні організації.

визначення суб'єктів, які формують цих фондів, таких як держава, приватний сектор, соціальні партнери, а також сама громадськість.

чіткість у наданні послуг, що буде сприяти сталому розвитку кожної з підсистем, підвищуючи соціальний захист у рамках визначених бюджетних можливостей (табл. 3.1).

Визначення джерел фінансового забезпечення для кожної з підсистем на прикладі запропонованих домінант, які враховують соціально-значимі ризики, є ключовим для покращення соціального захисту. Зокрема, розмежування соціальних ризиків між державним фінансуванням та самозахистом населення дозволяє:

1) забезпечити цільове фінансування, що буде спрямоване на соціально-значимі ризики через бюджети соціальних фондів та спеціальні позабюджетні джерела;

2) покращити умови для соціально-незахищених осіб з чітким визначенням обов'язкових державних зобов'язань у межах соціального забезпечення дасть можливість покращити умови для осіб, які знаходяться на межі бідності, інвалідів, пенсіонерів та ін.;

3) підвищення рівня достатності виплат, розширення переліку ризиків, які охоплюються фінансуванням, і їх правильний розподіл дозволить підвищити рівень достатності виплат через фонди соціального страхування на страхових принципах.

3.3. Закордонний досвід фінансування соціальної галузі

Особливий інтерес для України становить система соціального захисту в межах Європейського Союзу, оскільки країна прагне стати його членом. Вона відома своєю універсальністю, оскільки вона спрямована на забезпечення всіх громадян базовими соціальними гарантіями, такими як пенсії, допомога з безробіття. ЄС також акцентує увагу на солідарності та справедливому розподілі соціальних виплат, що дозволяє знижувати нерівність та забезпечувати підтримку вразливих верств населення.

Європейські стандарти соціального захисту враховуються при реформуванні українського законодавства. В Україні вже адаптовані деякі норми ЄС, проте їхня ефективність обмежена через значні відмінності в соціально-економічних умовах. Адаптовані норми часто не можуть бути впроваджені на практиці через різницю у фінансуванні та рівні доходів.

Для України впровадження європейських стандартів є складним завданням через низку причин: тіньова економіка, яка значно зменшує обсяги державних надходжень, що ускладнює фінансування необхідних соціальних програм. Високий рівень тіньових доходів призводить до дефіциту коштів у державному бюджеті, що не дозволяє ефективно фінансувати соціальні послуги.

Європейський соціальний фонд (ESF), заснований у 1958 році відповідно до Римського договору, є важливим інструментом ЄС у сфері зайнятості та розвитку людських ресурсів. Його основною метою є скорочення безробіття шляхом фінансування програм, орієнтованих на перепідготовку кадрів, професійну освіту молоді та розвиток навичок.

ESF здійснює свою діяльність через довготермінові стратегії, спрямовані на модернізацію та вдосконалення робочої сили, зокрема в економічно відсталих регіонах ЄС. Він допомагає людям отримати кращу роботу та забезпечити справедливі умови праці для всіх громадян ЄС. Щорічно фонд інвестує близько 10 мільярдів євро для поліпшення перспектив працевлаштування, особливо для тих, хто зіткнувся з труднощами при пошуку роботи. Він є ключовим інструментом у досягненні цілей Європейського Союзу в напрямку створення якісних робочих місць і соціально справедливого суспільства. У контексті поточної економічної ситуації, що характеризується зростанням безробіття і бідності, роль ESF стає ще більш важливою для пом'якшення цих проблем. Зокрема, фонд активно підтримує країни ЄС у зменшенні наслідків економічної кризи [37].

Європейська Комісія, у співпраці з державами-членами, визначає пріоритети використання ресурсів ESF, серед яких важливе місце займають інвестиції в адаптацію працівників і підприємств до нових економічних реалій. Пріоритети також орієнтовані на поліпшення доступу до зайнятості, зокрема,

допомогу молодим людям у переході від освіти до роботи чи навчання, що сприяє покращенню їх перспектив на ринку праці [38].

Іншим важливим пріоритетом Європейського соціального фонду є допомога людям з неблагополучних груп у знаходженні роботи. Цей напрямок спрямований на підвищення соціальної інтеграції, оскільки зайнятість є головним чинником для кращого залучення людей до суспільства та їх активного участі в повсякденному житті. Під час фінансової кризи були зроблені додаткові зусилля, щоб підтримати людей у збереженні роботи або якнайшвидше повернути їх до неї у разі втрати.

Це зусилля є частиною більшої стратегії, яка сприяє інтеграції найуразливіших верств населення в економічний процес, забезпечуючи їм доступ до стабільного доходу і можливостей для особистісного розвитку. За допомогою різноманітних програм професійного навчання фонд сприяє поліпшенню соціальних умов і долає проблеми бідності та виключення з суспільного життя.

Фонд підтримує широкий спектр проектів, спрямованих на різні соціальні та економічні групи. Це включає в себе підтримку систем освіти, покращення умов для вчителів і учнів, а також забезпечення зайнятості для молодих і літніх осіб. Крім того,

У співпраці з Європейською Комісією, кожна країна-член ЄС розробляє оперативні програми для фінансування ESF на семирічний період. Ці програми описують ключові пріоритети та цілі для створення робочих місць [38].

Рівень фінансування та типи проектів для регіонів різні, оскільки вони адаптуються до специфічних потреб і рівня розвитку кожного з них. Європейське законодавство базується на кількох основних принципах (рис. 3.2).

Загальні принципи соціального захисту в ЄС					
недопущення дискримінації за національною ознакою	здійснення соціальних виплат незалежно від місця проживання особи	недопустимість надання особі однакових виплат у різних країнах-членах	взаємозалік страхових періодів.	принцип належності до однієї країни.	недопущення погіршення становища.

Рис. 3.2. Основні принципи, на яких ґрунтується законодавство ЄС щодо соціального захисту

Є два важливі принципи, функціонування Європейського соціального фонду (ESF):

Принцип співфінансування означає, що фінансування проектів за рахунок ESF завжди повинно супроводжуватися державним або приватним внеском. Ставки співфінансування варіюються від 50% до 85% від загальної вартості проекту, залежно від економічного становища регіону. У виняткових випадках цей рівень може досягати 95%.

Принцип спільного управління дозволяє національним органам влади брати відповідальність за управління проектами на відповідному рівні. Кожна країна визначає власних уповноважених осіб для здійснення програм, що фінансуються ESF. Це дозволяє адаптувати інтервенції до місцевих потреб та умов. Цей напрямок був орієнтований на підвищення конкурентоспроможності регіонів через стимулювання зайнятості та поліпшення кваліфікації молоді. Він став важливим елементом європейської політики регіонального розвитку, спрямованої на зменшення економічних розривів між учасниками ЄС. Ключовими аспектами були підтримка професійної підготовки, навчання, що сприяло забезпеченню стабільного економічного росту.

Соціальна політика ЄС охоплює різні підходи, зокрема неоліберальну модель та модель соціальної справедливості. Неоліберальна модель ґрунтується на ідеї мінімального втручання держави в соціальні питання, де ринок є

основним механізмом для розподілу ресурсів. В рамках цієї моделі вважається, що кожен індивід має можливість конкурувати на рівних умовах у межах ринку, і додаткове державне втручання необхідно. Це підкреслюється тим, що соціальне регулювання розглядається як перешкода для гнучкості ринку і конкурентоспроможності в умовах глобалізації.

Такий підхід був характерний для урядів Великої Британії під керівництвом консерваторів у 1980-х та 1990-х роках, зокрема під керівництвом Маргарет Тетчер. Вони вважали, що високі соціальні стандарти повинні бути результатом ефективного функціонування вільного ринку, а не державного втручання. Цей підхід супроводжувався скороченням соціальних витрат і спрощенням нормативної бази для бізнесу.

Так, дійсно, Німеччина може дозволити собі високий рівень соціального захисту завдяки сильній економіці, яка забезпечує стабільність і добробут. В цьому контексті соціальний захист сприймається як винагорода для тих, хто сприяє економічному успіху. Це відповідає неоліберальній моделі, де соціальна політика має бути адаптована до рівня розвитку економіки кожної країни, і ЄС не повинен нав'язувати єдині соціальні стандарти. За цією моделлю, інтеграція економічних систем країн ЄС повинна базуватися на чисто економічних чинниках, залишаючи соціальну політику в межах національних урядів. Модель конвергенції, також пов'язана з неолібералізмом, передбачає поступове зближення економічних систем країн ЄС, без необхідності єдиного підходу до соціальної політики на рівні Союзу. Соціальні стандарти не повинні бути єдиними для всіх, а країни повинні мати змогу адаптувати свою політику відповідно до економічних умов, що змінюються.

В рамках неоліберальної моделі і теорії зближення економічних систем соціальна політика залежить від економічних потреб та умов кожної країни. Згідно з цією точкою зору, країни-члени ЄС повинні не стільки отримувати правове регулювання з боку ЄС, скільки мати стимул до зближення своїх соціальних стандартів через економічну інтеграцію та співпрацю в рамках внутрішнього ринку. Тобто, у міру того як економічні системи країн стають

більш взаємопов'язаними, країни повинні самостійно шукати шляхи до покращення своїх соціальних стандартів, орієнтуючись на економічну вигоду, а не на примусове регулювання на загальноєвропейському рівні.

Модель соціальної справедливості, яка була вперше запроваджена в Німеччині та Австрії наприкінці XIX століття, передбачає гарантування вільного та рівного суспільства через ринкові домовленості на основі чесної та вільної конкуренції.

Однак, як зазначає теорія соціального демпінгу, відсутність єдиних соціальних стандартів може призвести до того, що роботодавці опиняться у невігідному становищі порівняно з роботодавцями країн з менш розвиненими системами соціального забезпечення. Це може призвести до зниження соціальних стандартів у більш розвинутих країнах, щоб зберегти їхню конкурентоспроможність на єдиному ринку.

Сучасна європейська соціальна модель, що ґрунтується на принципах соціальної справедливості, має на меті забезпечення рівності в суспільстві. Ця модель розроблена для задоволення основних матеріальних потреб усіх громадян, надаючи особливу увагу участі кожного в житті суспільства. Вона спрямована на подолання соціальних нерівностей та забезпечення доступу до базових соціальних благ.[39]

У Європейському Союзі право на соціальний захист, включаючи пенсії та соціальні допомоги, доступ до соціальних виплат залежить від внесків, які особа зробила протягом свого трудового життя, що дозволяє громадянам ЄС отримувати соціальні виплати, навіть якщо вони працюють або живуть в іншій країні ЄС, ніж та, де вони спочатку внесли кошти.

Також, є спеціальні положення щодо працівників-мігрантів. Вони передбачають адаптацію соціального захисту до умов мобільності працівників у євро союзі, зокрема через принципи, які дозволяють враховувати всі періоди роботи та проживання в різних країнах для нарахування та збереження соціальних прав. Це означає, що особи, які змінюють країни для роботи чи

проживання, можуть зберігати свої права на соціальні виплати на основі всіх своїх внесків у різних країнах-членах ЄС. [37]

Однак існує різниця в правах на соціальні виплати між повно зайнятим і частково зайнятим працівником. Система соціальної допомоги в європейських країнах має різні моделі в залежності від принципів та підходів до надання допомоги. Ось основні групи:

1. Країни з домінуванням страхових принципів: Німеччина, Франція, Бельгія, Люксембург. В цих країнах соціальне страхування забезпечує виплати, які залежать від індивідуальних страхових внесків. Метою є перерозподіл доходів протягом їхнього життя. Пенсійне страхування охоплює кілька типів пенсій, серед яких звичайна пенсія, пенсія для осіб з великим стажем, пенсія для інвалідів та спеціальні пенсії для шахтарів. У цих країнах соціальне страхування базується на класичних формах, які дозволяють підтримувати громадян, включаючи старість, хворобу, безробіття.

2. Велика Британія, Данія, Ірландія: У цих країнах страхові принципи соціального захисту менш виражені, а виплати більше орієнтовані на індивідуальні потреби громадян. Фінансування здебільшого здійснюється через податкові фонди. Соціальні виплати розподіляються більш рівномірно, соціальна допомога повинна надаватися виходячи з потреб, а не з попередніх доходів, особи в нужді отримують допомогу незалежно від того, скільки вони заробляли раніше.

3. Нідерланди та Італія: Ці країни мають змішану систему соціального забезпечення, поєднуючи елементи з попередніх двох моделей. Італія надає гарантований соціальний мінімум доходів, але тільки в деяких місцевих областях.

4. Іспанія, Португалія, Греція: У цих державах немає гарантованого мінімального доходу, а соціальні послуги доступні не всім громадянам, тому багато людей можуть не отримати належну соціальну підтримку. Зростання видатків на пенсійне страхування, що зумовлено негативними демографічними тенденціями, такими як старіння населення, що збільшує тиск на пенсійні

системи в багатьох країнах. Неврегульованість внесків, у деяких країнах, таких як Португалія та Греція, існують проблеми із своєчасним і повним внесенням соціальних внесків, що підриває стабільність і ефективність системи.

Неадекватний контроль за управлінням фондами соціального страхування та відсутність належного контролю та ефективного соціального партнерства призводить до неефективності у використанні фондів соціального страхування, що зменшує їх здатність забезпечувати надійний соціальний захист.

До основних заходів вирішення проблеми належать:

боротьба з шахрайством, важливо посилити контроль, щоб мінімізувати випадки неправомірного отримання соціальних виплат;

обмеження видатків, оптимізація бюджетних витрат, щоб уникнути перевитрат у сфері соціального забезпечення;

важливо забезпечити більш ефективний контроль за процесами надання соціальних допомог;

введення більш гнучких механізмів управління через приватні некомерційні та комерційні організації, щоб зменшити державне навантаження;

залучення інноваційних фінансових підходів для збереження стабільності у соціальній сфері.

врахування матеріального стану особи при наданні допомоги. Цей підхід активно використовує Великобританія, де допомога виплачується з урахуванням фінансового становища людини.

Іншим важливим напрямком є створення нових робочих місць в інноваційних секторах економіки, таких як високі технології. Це включає в себе розвиток технопарків, технополісів і центрів інноваційного розвитку. Оскільки інновації та високі технології (зокрема в таких галузях, як космос, біотехнології, нанотехнології та термоядерна енергетика) стають важливою частиною стратегії для розвитку економік країн ЄС, це дозволить створити нові робочі місця у цих галузях.

При складанні соціального бюджету в Україні фінансові витрати розподіляються на:

- 1) Бюджетні виплати – пільги для ветеранів, допомога малозабезпеченим родинам, субсидії, медичні витрати.
- 2) Страхові внески – короткострокові допомоги, витрати на соціальне страхування від безробіття, витрати на нещасні випадки на виробництві.

Першочерговим джерелом фінансування соціальних витрат залишився державний бюджет, що створює низку проблем. Зокрема, у бюджетному фінансуванні соціальної сфери в Україні існують такі суттєві проблеми:

Недостатні розміри фінансування та обмеженість коштів ускладнює виконання соціальних зобов'язань. Непослідовність та фрагментарність фінансування, нестабільність у плануванні бюджетних витрат, що призводить до нерівномірного розподілу коштів між різними секторами соціальної сфери. Неєфективна структура витрат, коли більшість соціальних витрат спрямовуються на виплату заробітних плат, що негативно впливає на розвиток матеріальної інфраструктури соціальних установ. Відсутність стимулів для децентралізованого фінансування та відсутність достатніх механізмів для переходу до фінансування на місцевому рівні, що знижує ефективність використання коштів.

Коригування соціальної політики України відповідно до європейських норм та стандартів вимагає реформування численних сфер, таких як страхування, охорона праці, охорона здоров'я, пенсійне забезпечення та політика зайнятості. Це передбачає поступову інтеграцію національних стандартів до загальноєвропейських вимог. Для цього передбачається залучення недержавних некомерційних організацій. Така система забезпечує ефективний контроль та управління соціальними витратами, а також розширити можливості для захисту громадян.

Проте, використання досвіду ЄС, особливо в галузі соціального страхування, є важливим кроком до побудови ефективної та справедливої соціальної системи в Україні. Попри труднощі, Україна прагне адаптувати свою соціальну політику до європейських стандартів. Важливо підкреслити, що

Україна не повинна беззастережно копіювати досвід інших країн, де соціальні системи формувались десятиліттями. Водночас Україна повинна активно використовувати накопичений міжнародний досвід для адаптації власної соціальної політики. Використовуючи досвід розвинутих країн та адаптуючи його до своїх реалій, Україна може успішно реформувати соціальну політику та стати частиною європейської соціальної спільноти.